

НАЦИОНАЛНИ ПРИОРИТЕТИ И ПОЛИТИКИ В ИНТЕРКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ (РЕФЛЕКСИВНИ АСПЕКТИ)

Ирина Колева

Софийски университет „Св.Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда националните образователни политики и приоритети за интеркултурно образование. Представя се рефлексивна картина на пожелателните и директивните документи на Националния съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси към Министерския съвет и Министерство на образованието, младежта и науката. Извеждат се принципи и подходи за стимулиране на социокултурната компетентност у всички адресати в системата на българското образование. Изяснени са парадигмите на стандарта по интеркултурно образование на МОМН спрямо проекта на закон за предучилищното и училищното образование. Изведени са проблемите на образователната интеграция на малцинствата у нас. Представен е апробиран емпирико-теоретичен модел в план етнопсихология.

Keywords: educational technology integration, multicultural education, socio-cultural competence, standards, strategies, drop-education students, early school leavers students, ethnic communities and vulnerable groups

Нашата страна представлява едно мултиетническо и мултикултурно общество, което я поставя в равнозначна позиция относно разработването и популяризирането на етнопедагогически и етнопсихологически модели по интеркултурно образование в рамките на европейската общност.

Причините за акцент върху правото на учителя, родителя и ученика (и на всички субекти, взаимодействащи си в образователния процес) на межкултурно базисно равнище са не само от демографски характер. Необходимо е прецизиране на всички маркери за развитието на образователния субект, а именно: етнически, социокултурни, екологични, възрастови, юридически, езикови и други.

Българската образователна система предлага надеждни педагогически технологии за развитие на детето в межкултурна среда. Те са съобразени с европейските образователни изисквания в страни с многогодишни традиции в това отношение, както и със стратегията на ЕС за „Учене през целия живот“, Атинската декларация за социокултурното разнообразие (2006), проекта на Съвета на Европа (2006–2009)

относно политики и практики за преподаване на социокултурното разнообразие, Националната стратегия на МОМН за училищно образование и предучилищна степен и подготовка и други документи.

Националните ключови цели на училищното образование са свързани с:

1. Подобряване на обхвата на децата в ученическа възраст, превенция на отпадането и преждевременно напусналите образователната система ученици и създаване на възможности за връщане в образователната системата (превенция, интервенция и компенсация).

2. Подобряване на качеството на образованието:

а) усвояване на ключови знания, умения и компетентности в съгласуваност с Националната квалификационна рамка на Република България (чрез въвеждане на адекватни съвременни държавни образователни стандарти, в това число и стандарт по гражданско, интеркултурно и здравно образование);

б) усъвършенстване на механизмите за (само)управление на качеството на резултатите на училищното образование (създаване на цялостна независима система за оценка на качеството, гарантираща неговата адекватност във времето; мониторинг на индивидуалните постижения на учениците);

в) въвеждане на система за продължаваща квалификация и кариерно развитие на педагогическите специалисти – проект на МОМН за квалификация на учители от средищни и защитени училища за работа в интеркултурна среда. Предстои обучение на национално равнище на 4500 учители;

г) осигуряване на необходимите ресурси и материална база, включително чрез подобряване на системата на контрол и управление;

д) създаване на цялостна рамка на системата за учене през целия живот – условия за признаване на резултатите от неформално и самостоятелно учене; наваксващи програми за ограмотяване на възрастни.

Необходимо е да се следват следните маркери в европейски и национален контекст:

– нарастващата безработица и бедност сред представителите на уязвимите етнически общности и групи;

– миграцията и бежанската вълна, предвид преходността на нашето общество, като страна членка на ЕС;

– мултиетническият характер на населението у нас, наличието на етнически общности и множество етнически групи и подгрупови деления, както и конфесионални групи;

– непознаването и неприлагането от учителя, особено в системата на средищните и защитените училища, на билингвални технологии за изучаването на втори – български – език от деца с различен етнически произход, както и неотчитане на спецификата на техния семеен език и психосемантичните и психолингвистичните особености в процеса на педагогическо взаимодействие.

Съществува, макар и малък в сравнение с другите европейски страни, процент на децата от ромски и турски произход, които не са постъпвали в училище, не посещават училище или рано отпадат или преждевременно напускат образователната система. Причините за това са от социално-икономически, социокултурен, етнопсихологически и образователен характер.

Прилагането на стратегия за образованието в мултиетническа среда се подчинява на прилагането и разработването на педагогически технологии, структурно подчинени на рефлексивния подход като психологически.

Решение на образователните проблеми на малцинствата може и се търси както от малцинствата, така и от мнозинствата. Подходите за това са различни спрямо гледните точки на социалните аспекти, човешките права, мултикултурализма и националността.

Социалният подход разглежда малцинствените групи, и по-специално ромското население, като маргинализирани обществени групи. От тази гледна точка образованието е условие за успех на пазара на работна сила.

Когато към проблема се подхожда от гледна точка на човешките права, фокусът се поставя върху равнопоставеността и равните шансове. Според тази интерпретация най-сериозната причина за неуспеха на образованието сред децата от малцинствен произход е дискриминацията.

Межкултурният подход разглежда проблема като следствие на междуетническите отношения и съсредоточава вниманието върху неговите културни и социално-психологически аспекти.

Националният подход третира малцинствените групи като политически субекти и акцентира по-скоро върху тяхната степен на автономност в образователната система, отколкото върху специфичното съдържание на образователния процес.

В индивидуален план ролята на училищното образование е да осигури придобиването на знания, умения и компетентности, които ще дадат възможност на младите хора:

- да продължат своето образование през целия живот;
- да бъдат конкурентоспособни спрямо своите връстници от други страни;
- да се реализират успешно на пазара на труда;
- да бъдат активни граждани в глобалния свят.

В национален план води до:

- ниска конкурентоспособност на икономиката и производителност на труда;
- уязвимост в условията на финансова и икономическа криза – нарастване на групата в риск от бедност и изключване;
- значително натоварване на системата за социално подпомагане.

В национален план ролята на училищното образование е да изгражда и развива човешкия капитал – носителя на развитието на обществото на знанието и националната икономика.

Взимайки предвид ролята, която училищното образование играе в индивидуален и национален план, към днешния момент се очертават две сфери на ключови предизвикателства:

1. Достъп до образование:

– повишаване на обхвата на децата в задължителна предучилищна и училищна възраст;

– намаляване на преждевременното напускане на училище;

– осигуряване на достъпна позитивна образователна среда.

2. Качество на образованието:

– разработване на образователни стандарти и програми, в т.ч. и по интеркултурно образование.

Оставането на ученика извън образователната система има негативни последици както в краткосрочен, така и в дългосрочен план.

В краткосрочен план то води до:

– демотивиране, неучастие в различни форми на продължаващо образование и квалификация и трудна реализация на пазара на труда;

– повишаване на нивото на агресия и битовата престъпност;

– риск от попадане на младежите под негативни влияния и зависимости, както и в мрежите на организираната престъпност поради силно ограничени алтернативи за личностно и професионално развитие.

В дългосрочен план:

– устойчивост на негативните явления и тенденции (напр. риск от увеличаване на броя на незаписаните в училище деца при функционално неграмотни или слабограмотни родители);

– пряк негативен ефект върху производство с висока добавена стойност и икономическото развитие като цяло (увеличаване на процента на нискоквалифицираните работници; необходимост от „внасяне“ на специалисти);

– сериозно изпитание за системите за социално подпомагане.

Въпросът с кадрите в системата на образованието обикновено се отнася към темата за качеството.

Учителите играят ключова роля не само по отношение на осигуряване на качеството на образователния процес, но и за задържане на учениците в училище. Това обосновава поставянето на специален акцент върху кадрите.

Една от задачите на МОМН спрямо проекта на Закон за предучилищно и училищно образование е актуализиране на стратегията за образователна интеграция на малцинствата и разработване на стандарт по интеркултурно образование в пресечното поле на гражданското образование като елемент на приобщаващото образование.

През 2011/2012 г. Националният съвет за сътрудничество по етническите и интеграционните въпроси към Министерския съвет разработи национална стратегия за интегриране на уязвимите етнически общности и групи с фокус

към ромите (за времеви период 2012–2020 г.). Тази стратегия е политически рамков документ, задаващ насоките за изпълнение на политиката за социално включване на ромите и други етнически общности и групи, които живеят в сходна ситуация, в българското общество, както и за координиране на действията на държавните органи, областни и местни власти и граждански организации за нейното привеждане в действие. Спрямо нея беше разработен национален план за действие с приоритетна област „Образование“.

Стратегията и националният план за действие кореспондират с международните стандарти в областта на правата на човека и закрилата на малцинствата, международните инструменти на ООН, отнасящи се до зачитане на правата на човека, към които Република България се е присъединила, а именно: Международна конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация, 1966 г. (в сила за Р България от 1992 г.); Международен пакт за граждански и политически права, 1966 г. (в сила за Р България от 1970 г.); Международен пакт за икономически, социални и културни права, 1966 г. (в сила за Р България от 1970 г.); Конвенция за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените, 1979 г. (в сила за Р България от 1982 г.); Конвенция за правата на детето, 1989 г. (в сила за Р България от 1991 г.).

Стратегията се ръководи от принципите на политическата рамка на Европейския съюз за защита на правата на човека, за съблюдаване на принципа за гарантиране на равни възможности за всички граждани и недопускане на дискриминация въз основа на различни признаци, включително етнически произход, като: Директива 2000/43/ЕО на Съвета от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход, Директива 2000/78/ЕО на Съвета за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите и др.

Рамковият документ се вписва в контекста на развитието на европейските политики в областта на интеграцията на ромската общност, като отчита насоките, дадени в: Съобщение на Европейската комисия (ЕК) от 05 април 2011 г. – Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г., и Заключенията на Съвета на ЕС, приети на 19 май 2011 г., Общите основни принципи за включване на ромите, приети от Съвета на ЕС на 8.06.2009 г., с отчетената необходимост от нарастване на усилията на правителствата за постигане на видими резултати от интеграционните действия спрямо ромската общност и със съответните европейски политически инструменти и институционални механизми, програми и инициативи; резултатите от действията в рамките на Европейската платформа за ромско включване, Европейските срещи на върха за ромите, Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите – Недискриминация и равни възможности: подновен ангажимент (SEC/2008/2172) от юли 2008 г., Заключения на Съвета на министрите на ЕС от 8.12.2008 г. относно

включване на ромите, Резолюция на Европейския парламент от 11.03.2009 г. относно социалното положение на ромите и подобряването на техния достъп до пазара на труда в ЕС (2008/2137/INI), Резолюция на Европейския парламент от 01.06.2006 г. относно ситуацията на ромските жени в Европейския съюз, Резолюция на Европейския парламент от 28.04.2005 г. относно ситуацията на ромите в Европейския съюз и др.

Една от трите стратегически задачи е свързана с преодоляване на негативните стереотипи и предразсъдъци и **утвърждаване на позитивни обществени нагласи към ромската общност и всички уязвими етнически общности и групи у нас.**

В основата на нейните концепти е кодирано следното разбиране за процеса на социално включване:

- двустранна активност от страна на мнозинството и малцинството, насочена към:

- разчупване на доминиращия модел на етническа базова личност;
- гарантиране на правото на недискриминация на всяка личност;
- преодоляване на етническите стереотипи и предразсъдъци чрез позитивно представяне на малцинствените групи за устойчива промяна в междугруповите взаимоотношения и промяна на актуални нагласи и ценности;

- преодоляване на етнически обусловеното неравенство във възможностите на личността за образование, трудова реализация, местожителство, жилищни условия, здравеопазване и участие в граждански структури и политическия живот.

Извършеният от експерти на МОМН анализ в системата на българското образование доказва отсъствието на:

- пълен пакет педагогически технологии, ориентирани към развитието на детето от небългарски национален и етнически произход. Този факт ограничава учителите в ситуиране на собствена концепция за развитието на детето/ученика от уязвимата етническа общност или група;

- непознаване и неприлагане от учителите на основни национални и международни документи, касаещи формалната и съдържателната рамка на интеркултурното образование.

Емпиричните анализи в различните форми за следдипломна квалификация на учители на национално равнище доказват:

- непознаване и неприлагане на вариативни ценностноориентирани дидактически и възпитателни технологии на форми в процеса на педагогическо взаимодействие с ученици и родители в условията на мултиетническа среда;

- непознаване и неприлагане на кооперативни рефлексивни форми на педагогическо взаимодействие с помощник-възпитателя и помощник на учителя в мултиетническа среда;

- в условията на педагогическата практика невинаги се прилагат вариативни и алтернативни модели и средства за социално включване на детето и ученика от уязвимата етническа общност или група;

– до влизането в сила на Закона за предучилищното и училищното образование съществува неяснота относно връзките на партньорство: образователна институция – неправителствени организации (в пряка връзка на педагогическо взаимодействие: училищно-родителско настоятелство и новата форма – обществен съвет).

Тези образователни парадокси в преходния период между два закона се разрешават от MOMH чрез гъвкавост на образователните програми, изградени по профила на типа и вида образователна институция, на групи за анализ и стратегическо планиране в конкретната община и район (кодирани вече в проекта на Закона за предучилищното и училищното образование).

Министерството на образованието, младежта и науката си поставя следните общи стратегически цели, отнасящи се до образованието и интеграцията на децата и учениците от етническите малцинства:

Стратегическа цел 1: Утвърждаване в нормативните документи и в образователната практика на правото на равен достъп до качествено образование на децата и учениците от етническите малцинства и ефективно включващо образование.

Стратегическа цел 2: Съхраняване и развиване на културната идентичност на децата и учениците от етническите малцинства и превръщане на етнокултурното многообразие в източник на взаимно опознаване, толерантност и рефлексия в обща образователна среда.

Стратегическа цел 3: Създаване на предпоставки за успешно социално включване на децата и учениците от етническите малцинства и осигуряване на подходящ социално-психологически климат.

Поради несъответствие с културологичните и етнопсихологопедагогическите аспекти на образователните програми, ориентирани към етапа на постмодернистичното общество, голяма част от децата и учениците от някои уязвими етнически групи се идентифицират като неуспешни и отпадащи от образователните институции, както и преждевременно напуснали училище.

За тези две групи от ученици MOMH разработва стратегия с последващ я план за действие (2012). Тя се подчинява на общата стратегия на MOMH за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства.

Целеполагащи за стратегията са **следните принципи:**

– **Законосъобразност** – съответствие на целите и предлаганите мерки със законите и подзаконовите нормативни актове.

– **Кохерентност** – осигуряване на координираност и взаимна обвързаност на предлаганите политики и мерки при сътрудничество на всички заинтересовани страни.

– **Партньорство** – активно и координирано участие на институциите на властта, гражданите и бизнеса в реализацията на политика.

– **Популяризиране на мерките и резултатите** – значимостта на проблема предполага висока степен на информираност на обществото.

– **Приемственост** – осигуряване на непрекъснато действие на стратегията, независимо от управленски или други социални промени и гарантиране на постоянство в усилията и политиките за изпълнение на приетите цели и целеви показатели.

– **Устойчивост на резултатите** – осигуряване на трайно и дългосрочно въздействие на постигнатите резултати.

– **Своевременност** – осигуряване на навременни адекватни мерки за неутрализиране на рискове от преждевременно напусналите образователната система ученици.

– **Отчетност, мониторинг и контрол** – постигане на по-висока степен на ефективност.

– **Рефлексивност и етнокултурна идентичност.**

– **Осъзнаване на измерението за равенството между половете.**

Стратегическите документи на МОМН намират своята пряка реализация, координация и контрол в **стандарта по интеркултурно образование.**

Спрямо него в национален контекст са изведени следните компетентности на учителя за:

– познаване на политическия и правния контекст на социокултурното многообразие;

– рефлексия на различните измерения на многообразието относно външната и вътрешната педагогическа среда;

– познаване и прилагане на педагогически (общ дидактически, частно дидактически и възпитателни, а там, където е възможно – социализиращи) технологии за образование в мултикултурна и мултиетническа среда;

– познаване и прилагане на дидактометрични процедури за социокултурно многообразие;

– изграждане на мултикултурна рефлексия в интелектуален, комуникативен, кооперативен и личностен план;

– смяна на психологическите подходи, определящи формите на дидактическо и възпитателно взаимодействие с децата и учениците.

Философията на една концепция за развитие на българското образование спрямо сега действащата стратегия на ЕС (2007–2014 г.) се определя от:

– развитието на образователния субект спрямо неговия индивидуален статус;

– педагогическия подход, определящ избора на основни и допълнителни форми на дидактическо и възпитателно взаимодействие в рамките на образователната институция, общността и държавните институции;

– педагогическия подход, определящ избора и структурирането на дидактометрично съдържание по изучавани предмети с ценностноориентирана възпитателна парадигма;

– психологическия подход, определящ разработването и прилагането на конкретна педагогическа технология в основните и допълнителните форми на взаимодействие с детето и ученика (Схема 1).

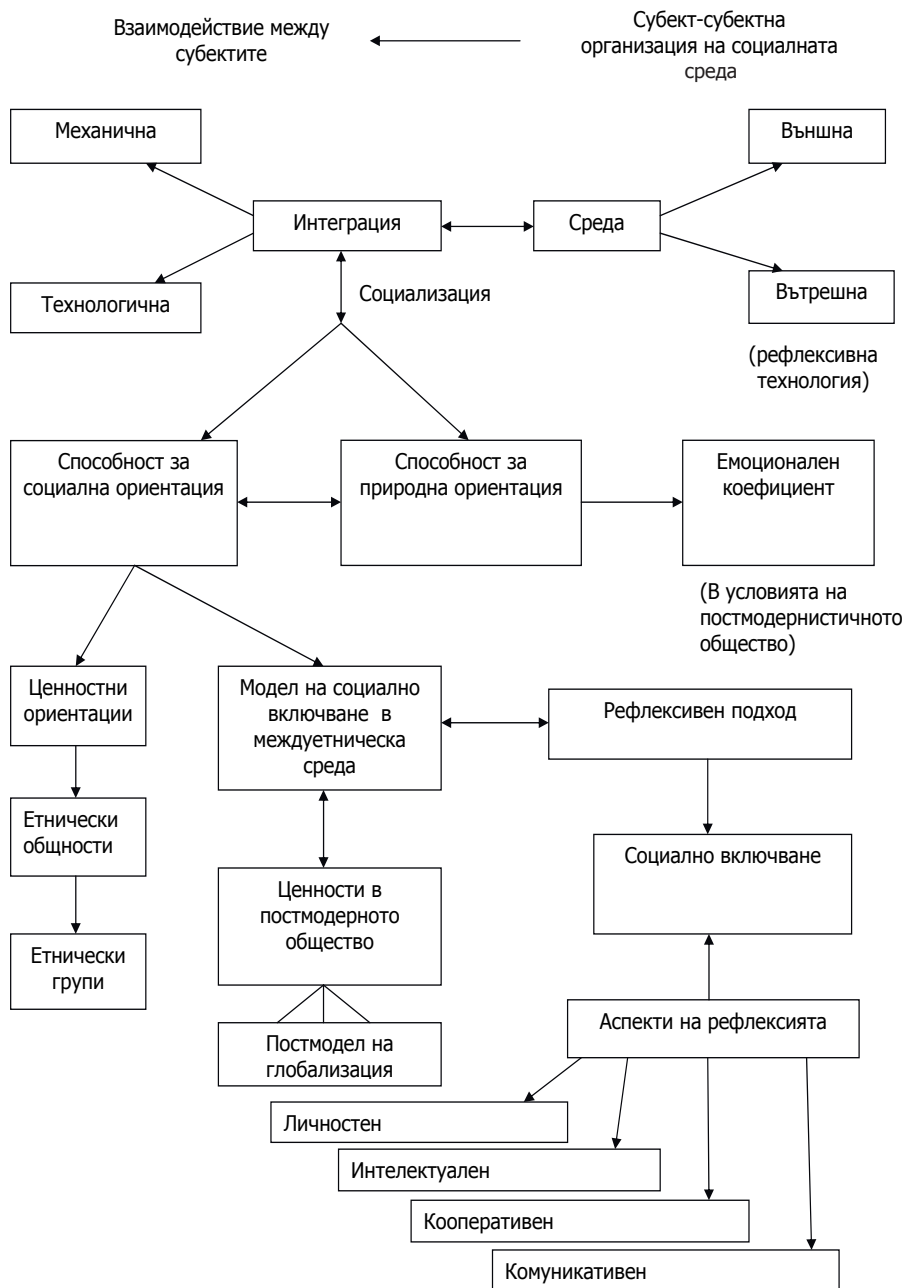

Схема 1

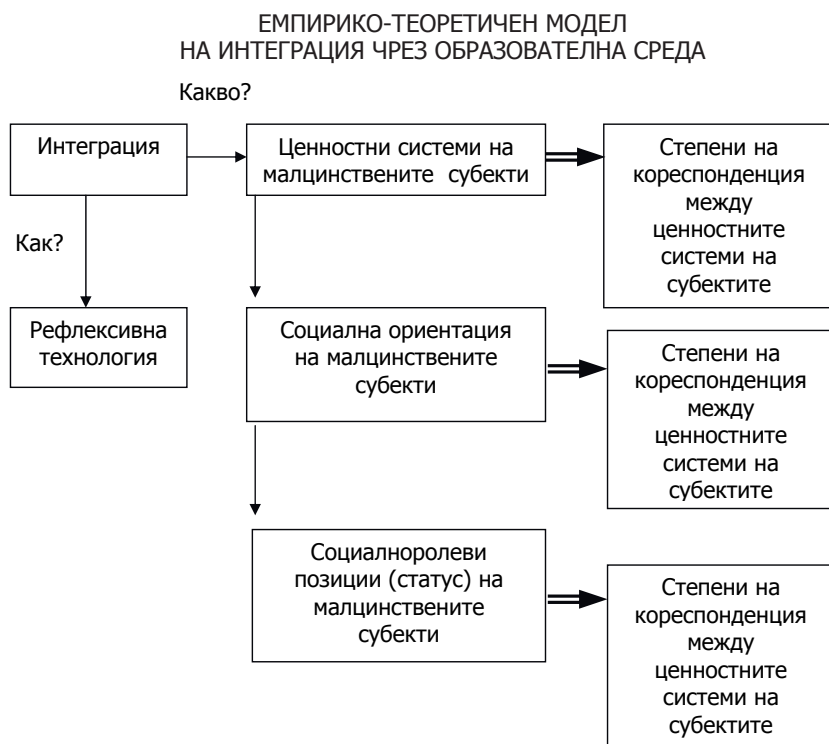

Схема 2

Внедряването на рефлексивния и етнокултурния ценностноориентиран подход се определя от разбирането ни за технологично социално включване на децата и учениците от уязвими етнически общности и групи с фокус към ромите (Схема 2).

Ученето през целия живот интегрира всички дейности (формални и неформални), които развиват личността на индивида с цел стимулиране на неговите знания и компетентности. В условията на пазарна икономика макросредата на развитие на образователната институция се променя съществено. Това налага всяка детска градина и училище да се стреми да наложи свой образ, своя специфична система на образование и стремеж за въвеждане на нови психологически подходи.

Постмодернистичните концепти в план образование налагат стимулиране на межкултурната рефлексия в европейското образователно пространство.

Критериите за национална идентификация на образованието са подчинени на европейските индикатори за социокултурно многообразие. Целеполагащи от тях са:

– публичност – като *отворена система* за всички образователни субекти и обществени групи, които са носители на националните и европейските традиции в образованието;

– приемственост – като синтез на националния положителен опит от историческото ни минало и настояще в образователното пространство, но при използване на перспективата за европейска интеграция и взаимен обмен на иновационни педагогически технологии;

– межкултурна рефлексия – като процес на осъзнаване, самооценка и саморегулация на образователния субект в конкретен тип и вид образователна институция и конкретното населено място, отчитайки маркерите на езиковото, демографското, географското, етническото, екологичното и друг тип многообразие.

БЕЛЕЖКИ

1. Експертен образователен анализ на получените резултати от диагностично проучване преди и след проведените обучения с 5670 родители и учители от различен етнически произход (материали за сборник), сдружение „Движение Предтечи“, 2006.
2. Концепция на Закон за предучилищното и училищното образование на МОМН, 2011 г.
3. Стратегия за интеграция на ромите и уязвимите етнически общности и групи в българското общество, НССЕИВ. 2012 г.
4. <http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:180:0022:01:BG:HTML>
5. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:303:0016:01:BG:HTML>
6. Съобщение на Европейската комисия до Европейския парламент, Съвета на Европейския и социален комитет и Комитета на регионите – Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г. COM (2011) 173.
7. Рамка на ЕС за национални стратегии за интегриране на ромите до 2020 г., Заключение на Съвета на ЕС, Брюксел 26 май 2011г., 10658/11.
8. Заключение на Съвета за включване на ромите – 2947-мо заседание на Съвета по заетост, социална политика, здравеопазване и потребителски въпроси, Люксембург, 8 юни 2009 г.
9. Препоръка на Съвета на Европа (2011/C 191/01 от 28.06.2011 г.), Официален вестник – приета от Съвета за развитие към Министерския съвет през 2011 г. Достъпна на: <http://www.strategy.bg/PublicConsultations/View.aspx?lang=bg-BG&Id=537a> Европейския съюз , брой C 191/1 от 1.07.2011 г.

10. Трансфер на данни и обмяна на добри практики относно включването на ромското население между Румъния, България, Италия и Испания, май 2011 г., Реф.№ POSDRU/98/6.4/S/63841. Sociological survey „EU INCLUSIVE. Data transfer and exchange of good practices regarding the inclusion of roma population between Romania, Bulgaria, Italy and Spain“ OSI – Sofia, (2011).
11. <http://www.coe.int/t/cm/>
12. http://www.coe.int/AboutCoe/media/interface/publications/roms_en.pdf
13. <http://www.coe.int/lportal/web/coe-portal/roma>

ЛИТЕРАТУРА

- Катански Ч. (2005). *Европейски приоритети в български контекст*. София: Веда Словена.
- Колева И. (2008). *Етнопсихологопедагогически модел на взаимодействие: дете – учител – родител*. София: ФВ.
- Колева И. (2007). *Етнопсихопедагогика на родителя*. София: СЕГА.
- Колева И. (2012). *Етнопсихологически модел на образователното взаимодействие*. София: Раабе.

NATIONAL POLICIES AND PRIORITIES IN INTERCULTURAL EDUCATION (REFLEXIVE ASPECTS)

Abstract. The article examines the national education policies and priorities for intercultural education. The reflexive and hopeful picture of the directive documents of the National Council for Cooperation on Ethnic and Integration Issues Council of Ministers and the Ministry of Education and Science is presented. The article brings the principles and approaches to stimulate socio-cultural competence everywhere in the Bulgarian educational system. The paradigms of the standard of the intercultural education of the Ministry of Education are clarified towards the law on pre-school and school education. The problems of the educational integration of minorities in the country are brought out and a *theoretical and empirical model* in plan – *ethnopsychology* was introduced.

Prof. Dr. Irina Koleva

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
Faculty of History
Department of Ethnology
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504, Sofia, Bulgaria
E-mail: kolevairina@yahoo.com